

Олена Храмова-Баранова

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ СЕРТИФІКАЦІЇ

У статті розкрито ідею сертифікації і загальне її розуміння з давніх часів. Здійснено аналіз літературних джерел, що підтверджує необхідність клеймування продукції виробником для отримання високої її якості, а також формування законодавчої бази сертифікації. Висвітлено період, коли зародилася найпростіша форма сертифікації і виробник продукції вперше почав стверджувати, що вона відповідає вимогам загальноприйнятого стандарту.

В цій статті, на основі аналізу документальних матеріалів та їхнього узагальнення, висвітлюються витоки зародження сертифікації, як науки в Україні, вказуються досягнення і перспективи. Актуальність теми полягає в тому, що розгляду проблем, що склалися у сертифікації, не приділяється достатньо уваги в літературі, а це один з фундаментів загального розвитку технічного життя країни. Деяким аспектам цієї теми приділяється увага у фаховому журналі “Стандартизація, сертифікація і якість”. Для нашого ж дослідження ми використовували, в основному, роботи Д.І. Менделєєва [5], Г.А. Саранчі [6], Б.А. Рибаківа та ін., де викладено теоретичні основи сертифікації, показана її роль та значимість в суспільстві.

Мета статті полягає в тому, щоб показати діалектичну взаємодію сертифікації й інших природничих наук, а також її вплив на розвиток цих наук. Досягнення сертифікації безпосередньо пов'язані з досягненнями в таких галузях, як хімія, фізика, механіка, електроніка, обчислювальна техніка, математика і т.д. Але і навпаки, рівень розвитку сертифікації безпосередньо впливає на рівень і темпи розвитку наук. Завдання статті вбачається у висвітленні деяких періодів з розвитку сертифікації в Україні в світовому контексті.

Сертифікація – це форма підтвердження вимог технічних регламентів, стандартів і умов договору, що здійснюється органом з сертифікації. Сертифікація продукції є одним з шляхів забезпечення високої якості продукції, підвищення торгівельно-економічної співпраці між державами, укріплення довіри між ними. У перекладі з латини “сертифікат” означає “зроблено вірно”. Хоча термін “сертифікація” став відомий в повсякденному житті в кінці ХХ ст., як процедура, сертифікація використовується давно і термін сертифікат відомий з ХІХ ст. Наприклад, словник Ф.О.Брокгауза і І.О.Єфрона, виданий у 1900 р., трактує сертифікат як “посвідчення”, а економісти визначають сертифікат як “грошове свідоцтво на визначену суму” або як “облігацію спеціального державного займу” [8, с. 84].

Історичні джерела наводять багато прикладів стародавнього маркування виробів. Наприклад, щоб відрізнити свої речі від чужих, люди винайшли спеціальні знаки – тамги, які видавлювали на виробах з сирової або термічно обробленої глини, випалювали на тілі своєї худоби, висікали на каміннях, які ставили біля меж своїх земельних володінь. Одним з найбільш серйозних досліджень походження руських мір, стандартів і сертифікації є робота М.Т.Бєляєва. У своїй концепції він виходив із того впливу, який зробила метрологія Стародавнього Сходу на метрологію країн, аж до сучасності [1]. Вагомий внесок у становлення стандартизації і сертифікації в контексті розвитку науки метрології зробили: Г.Паукер, А.Я.Купфер, В.С. Глухов, Д.І.Менделєєв, Г.А.Саранча, М.І.Шаповал [2; 5; 6; 8]. У їхніх ґрунтовних працях можна знайти відомості від виникнення мір, ваги, норм і контролю до опису наукових досліджень і використання результатів цих досліджень на практиці. З-поміж інших виділяється новизною поглядів праця професора Г.Де-Метца, де він цілеспрямовано підходив до проблем метрології і сертифікації в електрофізиці [3].

З розвитком ремесла і торгівлі, людям стало небайдуже, чиї товари вони купують. Майстри почали мітити свої товари особливими клеймами, що нагадували тамги. Клеймо – це знак авторства, яким мітилася товарна власність, нею володіють не заради накопичення, а заради продажу товару. На клеймо переносилася репутація виробника, тому воно було необхідне для засвідчення високої якості товару. Наявність на товарі клейма відіграло вирішальну роль в суперечках, коли приналежність товару ставилась під сумнів. Коли між виробником і покупцем з'являвся посередник – купець, який іноді відвозив товар далеко від місця виробництва, клеймо почало слугувати певною гарантією якості, оскільки репутація окремих майстрів була різною. Так, майже 4000 років до н.е. ремісники Ассирії і Вавилону на кам'яних плитах, збудованих ними, висікали свої знаки, що були знайдені у ХХ столітті, можна вважати попередниками товарних знаків [9, с. 58].

Подальший розвиток ремесла і торгівлі зумовив швидке зростання ролі і значення клеймування товарів та позначення послуг. Цьому в значній мірі сприяла поява дворянських гербів, що були родовими позначеннями, такі знаки ставилися на зброї, меблях, одязі тощо. Слідом за дворянськими гербами з'явилися цехові позначення, замість клейма майстра на виробках почали проставляти герб цеху або який-небудь з його елементів. У такий спосіб прибуток ремісників було поставлено у залежність від збуту продукції, що ними вироблялась, а збут, у свою чергу, зумовлювався її якістю. Відомо, що існував суворий контроль, аби клеймо не було поставлено на неякісному виробі. З поширенням виробництва паперу постала необхідність певним чином позначати і сам папір того чи іншого виробника. У XIII ст. з'явилися перші позначення паперовиробників, ними стали водяні знаки, які застосовуються й до сьогодні. Певна форма водяного знаку індивідуалізувала його виробника, що спонукало до підвищення якості самого паперу [4, с. 21].

Наступним етапом у розвитку позначень товарів стали знаки гільдій, у які об'єднувались ремісники. Ці знаки вже чітко окреслювали походження товару, що знаходило закріплення і у правових нормах того часу. Статути містили приписи, майстри, що працювали з золотом й оловом, повинні були застосувати особисті клейма, які вносилися до державних реєстрів. Користуватися такими знаками могли тільки гільдії, а підробка знаків або зловживання ними суворо каралися. З моменту своєї появи, клейма захищали право на власність і в свідомості людей постійно зростала повага до таврованої ручної і цехової праці. Інтереси торгового і промислового підприємництва призвели до виникнення потреби захисту знаку, тому перші клейма на товари як юридична форма захисту праці відносяться до кінця середніх віків [7, с. 8].

Зародження російського законодавства в сфері промислового торгового знаку можна віднести до XVII ст., коли 22 квітня 1667 року вийшов російський законодавчий документ "Новоторговий Устав" Росії. Статут містив правові норми, що регулювали внутрішню і зовнішню торгівлю і саме тут вперше згадується клеймо. У XVII ст. клеймо більшою мірою мало функцію митного знаку для розрізнення російських та інших товарів, а також для підтвердження факту оплати митного збору. Лише після початку реформ царя Петра I, що сприяли швидкому зростанню російської промисловості, клеймо на товарах почало відігравати роль, яку в нашому сучасному сприйнятті має товарний знак. У 1774 році за пропозицією мануфактур видається перший указ влади про обов'язкове клеймування всіх російських товарів особливими фабричними або заводськими знаками, щоб можна було відрізнити їх один від одного. Так, товарне клеймо стало виконувати теперішню функцію. У 1830 р. в Росії був прийнятий закон, де зазначалися точні правила і способи клеймування, а також передбачалася відповідальність за підробку товару або клейма. Клеймо, що проставлялося на товарі, вказувало на приналежність до цехової організації ремісників (гільдії купців) і водночас було знаком якості [6, с. 34–37].

У метрології сертифікація давно відома як діяльність з офіційної перевірки і клеймування обладнання (ваги, гирі). Більше 100 років термін "сертифікат" використовується в міжнародній метрологічній практиці. Так, документ, що супроводжував прототип кілограма, отриманий Росією в 1879 р., мав наступну назву: "Міжнародний комітет мір і вагів. Сертифікат Міжнародного бюро мір і вагів для прототипу кілограма № 12, що переданий Міністерству фінансів Російської Імперії" [8, с. 24].

У Росії також є класифікаційна організація – морський реєстр, створений у 1913 р. З самого початку російський реєстр, заснований страховими компаніями, займався тим, що називають сертифікацією суден. Сьогодні морський реєстр – одна з авторитетних організацій, що займається сертифікацією систем якості. Розвинуті економічні держави почали розвивати процеси сертифікації у 1920–1930-ті роки XX ст. У 1920 р. німецький Інститут стандартів заснував в Німеччині знак стандарта, зареєстрований згідно з законом про захист торговельних знаків.

Сертифікація в Росії почала проводитися у 1993 р. згідно з законом Російської Федерації "Про захист прав споживачів", що встановлював обов'язок сертифікації безпеки товарів народного вжитку. У 1984 р. владою СРСР була прийнята постанова про сертифікацію продукції, що відправляється на експорт. У 1986 р. Держстандартом було введено в дію порядок сертифікації продукції машинобудування. В 1988 р. державами – членами РЕВ була підписана конвенція про системи оцінки якості і сертифікації продукції. До 1991 р. в державі функціонувало 14 дослідних центрів, в СРСР здійснювалася оцінка співвідношення продукції встановленим вимогам в інших формах: атестація за категоріями якості; державний прийом продукції; державні дослідження (через які проходило 30 % продукції); державний нагляд за стандартами [7, с. 186].

У Росії після ліквідації СРСР, атестація продукції за категоріями якості, державні дослідження і державний прийом продукції були офіційно ліквідовані.

Перетворення дрібного кустарного виробництва у масове і поширення капіталістичного способу виробництва змінює національні ринки. У зв'язку з широким розповсюдженням машин, виникло масове виробництво однорідних товарів, що в свою чергу, зумовило розвиток торгівлі і жорсткої конкурентної боротьби. Саме конкуренція примусила виробників шукати свого споживача, а для цього потрібно було підвищити якість свого товару і позначити його певним знаком. Таким чином, для цього періоду є

характерним зростання ролі товарного знаку у двох основних його проявах: з одного боку, як засобу індивідуалізації товару, з іншого – як інструменту реклами. Проте найкращі умови для маркування товарів були створені ринковою економікою в період планування класичної політичної економії та сформованого в її рамках економічного лібералізму.

Необхідність забезпечення надійної правової охорони товарних знаків існує вже досить давно. Раніше діяли санкції за підробку товарного знака. Ініціатором такого підходу стала ще на межі XVIII–XIX ст. найбільш передова французька буржуазія. Пізніше законодавство про знаки розвивалось відповідно до потреб розвитку капіталістичного виробництва. В останній третині XIX ст. у найбільш розвинутих країнах були прийняті закони про охорону товарних знаків [7, с. 17–19].

У Росії “Закон про охорону товарних знаків” був прийнятий у 1896 р., діяв до революції 1917 р., а потім питання про товарні знаки знайшло відображення у декреті Ради Народних Комісарів “О пошлине на товарные знаки”, прийнятому 15.08.1918 р. Декрет зобов’язував зареєструвати товарні знаки, які отримали правову охорону. В Україні на теперішній час охорона прав на товарні знаки регламентується Законом України “Про охорону прав на знаки для товарів від 15 грудня 1993 р. Паризькою конвенцією з охорони (чинна в Україні з 25 грудня 1991 р.), угодою про міжнародну реєстрацію знаків, підписаною 1991 р., (чинна в Україні з 25 грудня 1991 р.), протоколом угоди про міжнародну реєстрацію знаків, підписаним 1989 р. (чинний на території України з 29 грудня 2000 р.). А також низкою законів і підзаконних актів, які регулюють сумлінне використання знаків з врахуванням національних інтересів, в тому числі закон України “Про мови”, “Про захист прав споживача, недопустимість недоброякісної конкуренції”, “Про наукову технічну експертизу”, а також інші нормативні акти [7, с. 32; 8, с. 115].

Підвищення вимог до якості продукції, процесів і послуг в умовах конкуренції зумовили потреби виробників, експортерів та імпортерів підприємства сфери обслуговування виконувати і впроваджувати в практику перевірку і підтвердження якості продукції або послуг відповідно до вимог стандартів. У світовій і вітчизняній практиці застосовуються різні процедури і методи підтвердження відповідності продукції заданим вимогам. Незалежна сертифікація серед цих способів підтвердження відповідності займає особливе місце, вона стала складовою частиною будь-якої інфраструктури, що ефективно функціонує. Сертифікація продукції на основі визначених на міжнародному рівні принципів і процедур є найважливішим кроком встановлення взаємної довіри до результатів перевірки.

Список використаних джерел

1. Беляев Н.Т. О древних и нынешних русских мерах протяжения и веса // Seminarium Kondakovianum. – Прага, 1917. – Т.1. – С. 258–260.
2. Д. И. Менделеев – основоположник современной метрологии: Сб. статей / Под ред. В. В. Бойцова. – М.: Изд-во стандартов, 1978. – 240 с.
3. Де-Метц Г. Г. Столетие метрической системы // Физическое обозрение. – 1909. – Т.10. – № 1. – С. 299.
4. Ермаков В.В. Рекламное дело. – М.: Изд.Московского психолого-социального института, 2004. – 184 с.
5. Менделеев Д. И. Заветные мысли: полное изд. (впервые после 1905 г.). – М.: Мысль, 1995. – С. 41–43.
6. Саранча Г. А. Метрологія, стандартизація, відповідність, акредитація та управління якістю. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 672 с.
7. Танычин В. А. Основы стандартизации и управления качеством продукции. – М.: Изд-во стандартов, 1989. – 214 с.
8. Шаповал М. І. Основы стандартизації, управління якістю і сертифікації: Підручник. – 3-те вид. – К.: Європейський університет фінансів, інформації, систем, менеджменту і бізнесу, 2000. – 174 с.
9. Шумега С. С. Дизайн. Історія зародження та розвитку дизайну. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.

Olena Hramova-Baranova

HISTORY FOR CERTIFICATION

The article disclosed the idea of certification and general understanding of ancient times. Analyzed the literature, confirming the need for marking products manufacturer for high quality, as well as forming the legal basis of certification. Cover the period when born the simplest form of certification and manufacturer of products for the first time to argue that it meets standards.